

I ett inlägg i nr 3, 2006 av *Filosofisk tidskrift* kritiserar Boris Melvås några punkter i min artikel i *FT*, 2005:1 om Wittgensteins *Tractatus*. Melvås har dock missat poängen med det jag skrev. Enligt Melvås har jag gjort en felaktig mystifiering av Wittgensteins idéer om logik. Det skulle bero på min uppfattning om den formella logikens roll i *Tractatus*.¹ Låt oss därför börja med frågan om att min utgångspunkt för hur jag förstår Wittgensteins idéer om logik.

Enligt Melvås så skulle alltså mina idéer om logik bero på min uppfattning om logikens roll i *Tractatus*. Det är inte klart vad Melvås menar att jag anser om logikens *roll*, men han kritiserar mig för att ha missförstått Russells distinktion mellan verklig och skenbar logisk form i språket. Det skall också ha lett mig fel i mina slutsatser om Wittgensteins idéer om logik. Men här har Melvås missförstått mig. Problemet med hans kritik är att jag *inte* startar diskussionen om Wittgenstein med att utgå från en specifik uppfattning om logik. Det är tvärtom så att jag kritiserar just det sättet att läsa *Tractatus*. Det är vanligt i sekundärlitteraturen att man börjar utifrån en viss utgångspunkt om hur logiken skall förstås i *Tractatus*, och därefter härleder ett antal uppfattningar om logik som skall stämma överens med Wittgensteins idéer. Jag har mot det argumenterat för att flera av Wittgensteins idéer om logik är en konsekvens av hans livsinställning (i absolut mening). Wittgenstein drar t.ex. inte slutsatsen att det finns något som är osägbart ur en viss uppfattning om logik. Han börjar i stället utredningen med att det finns något osägbart och försöker utreda logikens roll i förhållande till det. I Wittgensteins utgångspunkter ligger då bl.a. att han utgår från att vi har dels det jordiska, det mundana och dels det högre, det sublima. Det högre är enligt denna uppfattning inte något som är sägbart.

Skillnaden mellan det mundana och det högre har dock tappats bort i dagens filosofi eftersom man anser att det numer är något överspelat. Men att det inte längre är aktuellt på det sätt det var på Wittgensteins tid, innebär inte att det inte är relevant för filosofin. Det spelar roll både

¹ Melvås 2006:22.

för att rätt förstå Wittgensteins idéer, men även för flera andra frågor. Jag försökte åskådliggöra det genom att ta upp frågan om varför *Tractatus* är skriven i aforismform. I Wittgensteins livsinställning ingår att ett diskursivt faktaspråk är det enda meningsfulla språket. Det är också det språk vi använder oss av för att beskriva världen och det kan därför inte uttrycka det högre. Faktaspråket klarar bara av att beskriva det jordiska eftersom det endast är det språket som har just ett diskursivt innehåll. Det innebär också att för det högre så finns det inget egentligt språk. Skulle vi använda faktaspråket för det så skulle det vi säger bli nonsens, inte för att det högre är nonsens, utan för att ett faktaspråk inte kan meningsfullt uttrycka det högre. Vi måste då använda ett annat språk än faktaspråket. Det enda uttrycksätt som, enligt *Tractatus*, klarar av det, är då lyrik. Men det är då inte bara frågan om poesi i form av rimmad vers. Det handlar om lyrik som på ett högstämt sätt uttrycker det högre. Det är inte vardagspoesi och därför inte lätt att formulera. Om man misslyckas så blir det bara pompöst. Wittgenstein var däremot kapabel att uttrycka sig litterärt avancerat och därför har *Tractatus* sin speciella aforismform och inte bara en i allmänhet trevlig poetisk stil. Det är också därför som Wittgenstein fortfarande 1933 i *Särskilda anmärkningar* kan skriva att filosofi egentligen borde diktas.² Det är här inte fråga om att filosofi skulle kunna skrivas i versform eller att filosofi skulle på postmodernistiskt vis bara vara en berättelse. Då vore filosofi blott ett naturalistiskt fenomen. Det är i stället fråga om att faktaspråket inte klarar av att redogöra för de filosofiska frågorna.

Wittgensteins livsinställning skall dock inte förstås som en subjektiv livshållning som kan adderas till objektiva sakfrågor. En absolut livsinställning är inte bara ett förhållningssätt som kan bytas ut när vi ändrar ståndpunkt utifrån ett argument. En livsinställning grundar sig på de djupaste värden vi har i vårt förhållande till vad det innebär att vara människa (som t.ex. att andra människor är levande varelser, har ett medvetande, etc.). Vi kan jämföra med Frege. Han rensade ut psykologismen ur logiken och visade att det begreppsliga innehållet i språket inte utgörs av mentala bilder eller föreställningar. Språket har alltså en innehållslig aspekt, ett begreppsligt innehåll, som är förknippat med vårt sätt att kognitivt förstå det, utan att begrepp är en sorts psykologiska föreställningar. Vi kan säga ungefär detsamma om Wittgensteins förhållande till absoluta värden. De utgör en ”kategori” för sig vid sidan av det subjektiva och det objektiva. Absoluta värden är inte något emotivt eller fråga om psykologiska föreställningar. *Tractatus* ram utgörs inte av att allt icke-diskursivt är något psykologiskt. Det högre tillhör det icke-diskursiva men är inget psykologiskt. Absoluta värden är icke-diskursiva

² *Särskilda anmärkningar* 1993:33.

och tillhör det högre eftersom det inte, som både det objektiva och det subjektiva gör, tillhör världen. Om värden vore något psykologiskt skulle de inte kunna vara absoluta och därmed inte kunna vara något högre. Att se värden som något emotivt innebär däremot att de tillhör det jordiska och betyder till följd därav att man har ett psykologistiskt förhållnings-sätt. Wittgensteins livsinställning är med detta inte något psykologiskt som kan adderas till något i övrigt objektivt, eftersom det förutsätter en alltför snäv ram för etiken.

Psykologismen smyger sig däremot ofta obemärkt in i många filosofiska teoribildningar. Melvås redogör i sin artikel för hur han förstår Wittgenstein och hans läsning kan karakteriseras som en idealistisk och psykologistisk läsning. Enligt Melvås är tingen skapelser av vårt tänkande.³ Det stämmer inte med Wittgensteins idéer. Vore tingen skapelser av vårt medvetna skulle Wittgenstein vara idealist, men när det gäller den mundana ontologin var han realist. I det mundana var han också rationalist, men inte beträffande det högre. Likaså framställer Melvås Wittgensteins idéer om bildteorin som om den handlade om visuella bilder.⁴ Det skulle i så fall vara en form av psykologism. Men psykologismen var för Wittgenstein inte bara något helt främmande, det var något han bekämpade. De bilder Wittgenstein talar om är logiska bilder.⁵ Dessa bilder är inte visuella bilder, utan fungerar som modeller, ungefär som matematiska modeller uttryckta som ekvationer inte är visuella bilder.⁶

Wittgensteins ambition i *Tractatus* var att undersöka de filosofiska frågorna ur evighetens synvinkel. Det fick därför inte förekomma några subjektiva inslag i utredningarna. Det jag som förekommer i *Tractatus* är därför det transcendentala jaget. Men Wittgenstein misslyckades ändå delvis med sin målsättning. Det förekommer inslag i undersökningarna som härrör från det mundana jaget. Ett sådant inslag är den kantianska tron på en enhetlig form för världen. Det resulterar i Wittgensteins idéer om logisk form. Melvås menar att den logiska formen är densamma som den formallogiska och att jag har missat det genom att blanda samman logisk och lingvistisk form.⁷ Det stämmer inte. Den logiska formen hos Wittgenstein är transcendental bl.a. därför att den är en icke-diskursiv ram för världen. Som form för världen kan den inte vara något som finns i världen. Då vore den ett substantiellt strukturerande av något som finns i världen, dvs. det mundana, och inte den ram som bildar villkoren för hur satser kan vara meningsfulla. Vi kan jämföra det med Kants idéer om rum och tid som åskådningsformer för tingen. Rummet är enligt Kant (och Wittgenstein) ett villkor för tingen. Det kan därför vara tomt men

³ Melvås 2006:22.⁴ Melvås 2006:22.⁵ *Tractatus* § 2.182.⁶ *Tractatus* § 2.12.⁷ Melvås 2006:23.

tinget kan inte finnas utan rum. Det innebär att rummet är en form eller ram för hur tinget kan existera. Men denna ram är ingen avgränsning av tinget. Vore den det så skulle tinget kunna finnas utanför rummet. Då vore rummet inte en form, eller villkor, för tinget utan något som självt befinner sig i ett generellare rum där både tinget och rummet befann sig. Rummet skall i stället förstås som det som gör det möjligt för ting att existera. Om det inte fanns ett rum så skulle det inte kunna finnas ting. Genom att det finns ett rum så kan det finnas ting. Rummet är därför ett villkor för, en ram för, en form för, men inte en avgränsning av tingen. Detsamma gäller logiken. Den är ett villkor för, eller en ram för, eller en form för meningsfulla satser. Den logiska formen är det som gör satser meningsfulla. Formen anger vilken logisk funktion uttrycket har. Bryter man mot denna form så blir satsen meningslös eftersom man försöker säga något som inte utgörs av ett diskursivt innehåll.

Den vanligaste uppfattningen om logisk form är att den ligger i en syntaktisk struktur. Så är inte fallet i vare sig *Tractatus* eller hos den senare Wittgenstein. Det logiska innehållet ligger i stället i det *begreppsliga* innehållet. I *Tractatus* trodde Wittgenstein att det fanns en enda logisk form för varje uttryck, men den senare Wittgenstein tillerkänner en mångfald former för varje uttryck. Den lingvistiska formen är inte detsamma som den logiska formen och kan därför dölja den. Wittgenstein menade i *Tractatus* att en formalisering kan visa att den lingvistiska formen är en skenform, och att formaliseringen kan visa upp den verkliga formen. I det ingår att satsen visar vilka delar den utgörs av och att de ingående delarna visar upp sin logiska form. För namn visas då den logiska funktion namn har och att *ha* en viss logisk roll är inte detsamma som en syntaktisk struktur. Till namnens logiska form eller funktion hör t.ex. att de benämner. Men ett uttryck kan bara vara ett genuint namn om det benämner på samma sätt som ett namn i ett diskursivt faktaspråk om världen benämner. Den logiska formen för namn hindrar dem att benämna eller fungera på annat sätt. Ett uttryck kan t.ex. inte meningsfullt benämna funktionsuttryck och säga att *f* är en funktion.⁸ Det vore att benämna något som är formen för, villkoren för uttryck. Då skulle formen vara något som fanns i världen och inte var en förutsättning, i form av ett transcendentalt villkor, för den. Satser som försöker att meningsfullt säga sådant är därför enligt *Tractatus* pseudo-satser. De kan användas heuristiskt för att man skall kunna förstå vad logik är, men är inga genuina eller riktiga satser. Den logiska formen låter sig alltså inte meningsfullt uttryckas och är därför också i form av icke-diskursiva villkor för att satser skall vara meningsfulla, något annat än satsens formallogiska form.

⁸*Tractatus* § 4.1272.

I *Tractatus* så var formen eller ramen för språket något fast. Namn hade bara en form. De skulle benämna föremål. När Wittgenstein så började förlora tron på att logiken hade en enhetlig form försvann formaliseringen ut ur hans undersökningar. Han började bl.a. upptäcka att inte ens namn, som borde vara en av grundstenarna i den logiska formen, hade en enhetlig form. Man kan meningsfullt använda ett namn på många olika sätt utan att det har funktionen av att benämna. Man kan ropa på någon genom att säga namnet. I den användningen av namnet så har det inte *funktionen* av att referera. Genom att ropa t.ex. ”Anna”, så kallar man på Anna, men man benämner inte henne på det sätt man gör i ett påstående då man säger att Anna är sju år. Detsamma när man säger namnet ”Anna” som en tröst, eller för att man längtar efter henne, eller när man säger namnet skarpt för att man säger ifrån om hon har busat etc. Det är alla exempel på olika användningar av namnet där det inte har till funktion att referera. Namnet har alltså olika logiska former i olika användnings-situationer. Vi kan säga detsamma om satsen:

(i) London är en stad

Här ser det ut som att vi har benämnt London och predicerat en egenskap på London. Men det är sällan den här satsen och därvid namnet fungerar på det sättet. Satsen kan användas på olika sätt men i det här fallet är den i första hand det Wittgenstein kallar en grammatisk anmärkning. Eftersom London är en stad så prediceras inget nytt om London i påståendet om att London är en stad. Det hela liknar mer Kants idéer om syntetiska a priori-omdömen. London behöver inte vara en storstad, men London måste vara en stad om London skall vara just London. Det sägs alltså inget nytt i sats (i). Predikatet finns redan, med en kantiansk formulering, inbakat i subjektet. Om någon däremot i t.ex. en tävling uppmanas att räkna upp ett antal städer och då säger bl.a. att London är en stad, ja då har man hävdat ett påstående om London. Då har man använt ”London” som ett namn på London. Men i sats (i) så används oftast inte ”London” som ett namn på London. Det som satsen gör är i stället att, som Wittgenstein formulerar det, den förklarar hur ordet ”London” används. Satsen säger att ordet ”London” är ett uttryck som skall användas om något som är en stad. Satsen förklarar användningen av ordet, dess funktion, men benämner inte staden London. Ordet ”London” används därför inte referentiellt i satsen. För att ”London” skall användas referentiellt i satsen måste namnet användas som ett namn i ett påstående om London.

Sats (i) är som grammatisk anmärkning inget som kan generaliseras. Satsen kan ibland användas som ett vanligt faktapåstående ibland är den inte det. Det finns alltså ingen enhetlig form eller struktur här som är allmän ens för satser av det lingvistiska slaget (i). Det är i stället använd-

ningen i sin kontext som avgör vilken funktion uttrycket har. Detsamma gäller de andra exemplen på hur ett namn kan användas. Det finns då ingen generell logisk form eller funktion för namn. De kan uppträda på olika sätt och Wittgenstein överger därför den formella logiken som analysverktyg och ett sätt att visa upp vilken logisk form en sats har. Logiken är därmed ingen fast form för språket och man kan använda uttryck på otaliga *meningsfulla* sätt, utan att det går att generalisera en viss användning till att vara den enda. Satsen av slaget (i) visar nämligen att det finns, så att säga, syntetiska a priori-omdömen, vilket enligt *Tractatus* borde vara omöjligt. De är dessutom en vanlig logisk form i olika användningar av språket. Om en sats är (om vi får kalla det så) syntetisk a priori, så är det formen för satsen. Och detta att vara syntetisk a priori är en logisk form som inte är detsamma som en formaliserad form. Det visar också att det logiska innehållet redan i *Tractatus* inte ligger, som man vanligen uppfattar det, i en syntaktisk struktur utan i det begreppsliga innehållet hos uttrycken.

Man kan säga att Wittgenstein i *Tractatus* delvis misslyckades med att undersöka språket genom tron på att endast faktaspråket kan vara meningsfullt. I sin senare filosofi försökte han därför åter att komma fram till ett neutralt sätt att undersöka språket, men denna gång utan förutsättningen om att det måste ha en enhetlig form eller funktion. Och när språket inte har det så blir mångfalden av logiska former otaliga, vilket innebär att det finns otaliga meningsfulla sätt att uttrycka sig på som inte uttrycks av ett faktaspråk och som inte ryms inom ramen för en formalisering av uttrycken. Den logiska formen blir alltså beskrivningsbar och kan analyseras med hjälp av s.k. grammatiska anmärkningar. Det finns således ett sätt att meningsfullt tala om logiken och logisk form. Logiken är *sägbär* utan man använder ett litterärt språk och trots att man inte använder sig av ett faktaspråk. Därmed blir också undersökningarna av olika exempel på hur språket fungerar, som i den senare Wittgensteins texter, lika otaliga som exemplen är otaliga.

LITTERATUR

- Frege, G. 1950. *The Foundations of Arithmetic*. 2:nd ed. 1980. J. L. Austin. (övers.). Oxford: Basil Blackwell.
- Melvås, Boris. 2006. ”Om Thorsten Johanssons *Tractatus*”, *FT* 2006:3.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Tractatus Logico-Philosophicus*. C. K. Ogden. (övers.). London & New York: Routledge and Kegan Paul.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. 2:nd ed. G. E. M. Anscombe (övers.). Oxford: Blackwell Publishers.
- Wittgenstein, Ludwig. 1983. *Särskilda anmärkningar*. Utg. av G. H. von Wright & Heikki Nyman. Övers. Lars Hertzberg. Lund: Doxa.